

Dr. sc. Stjepan MATKOVIĆ

RIJEČKE TEME U DJELU IVE PILARA

UDK: 32-05 Pilar I.

UDC: 94(497.5 Rijeka): 32.18"

32(497.5 Rijeka)"18"

299.18

Pregledni članak

Review paper

Ključne riječi: I. Pilar, pravnik i političar, riječki "*corpus separatum*"

Ivo Pilar bio je istaknuti pravnik i političar, jedan od članova elite hrvatskog društva tijekom prvih triju desetljeća prošloga stoljeća. Najpoznatiji je po opusu iz Prvoga svjetskog rata, kad je pod pseudonomim L. v. Südland, objavio i utjecajnu studiju Die südslawische Frage und der Weltkrieg (Beč 1918.) u kojoj je u odnosu na većinu ostalih suvremenika zagovarao održanje višenacionalne Habsburške Monarhije. U tom je djelu, za razliku od drugih angažiranih intelektualaca, na specifičan način spomenuo status Rijeke u sklopu južnoslavenskog pitanja. Prema Pilaru trebalo je riječki „corpus separatum“, u određenoj mjeri, žrtvovati mađarskim interesima. Točnije rečeno, Pilar je predlagao da se Rijeka preda u „podpuni državni posjed“ Ugarskoj, a k tome da joj se zajamče prava suodlučivanja u pristojbenim i upravnim pitanjima na željezničkoj pruzi Gyekenyes-Rijeka. Ovakvo gledište djeluje proturječno, ako se uzme u obzir da je Pilar svrstavan u redove političara koji su bili oslonjeni na pravašku tradiciju. Pravaštvo je prema svojem Programu iz 1894. godine bezuvjetno svrstavalo Rijeku u opseg hrvatske države. Objašnjenje leži u njegovoj ideji da se djelomično zadovolje hrvatski interesi stvaranjem „jedne južnoslavenske države“ u okviru Monarhije, a iz već navednog upada u oči reduciranje teritorijalnog okvira takoe državne jedinice u pogledu Istre i Rijeke. Osim toga, Pilar se bavio proučavanjem staroslavenske i starohrvatske vjere. U sklopu tog pitanja, ponajviše osloncem na djelo češkog profesora za socijalnu i gospodarsku povijest Jana Peiskera te pozivom njegovim da se uključi 1930-ih u istraživanje dualističkih svetišta na području Kraljevine Jugoslavije, Pilar se usredotočio na istraživanje staroslavenska svetišta Svetovidova.

Prvo nekoliko uvodnih napomena o predmetu istraživanja. Ivo Pilar (1874.-1933.) bio je istaknuti pravnik, ekonomist i političar, jedan od pripadnika elite u hrvatskom društvu tijekom prvih triju desetljeća prošloga stoljeća. Rodom je iz Zagreba, a nakon okončanja studija u Beču i Parizu nastanio se početkom 20. stoljeća prvo u Sarajevu,

potom u Tuzli, gdje je živio do 1920. godine, kada se ponovo vratio u rodni grad u kojemu je i umro pod do danas nedovoljno rasvijetljenim okolnostima.¹ Potjecao je iz ugledne građanske obitelji. Otac mu je bio priznati zagrebački sveučilišni profesor geologije i akademik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Đuro Pilar, po majci je vezan uz obitelj Crnadak, a bio je i tast Tome Jančikovića.²

Ivo Pilar ostao je zapamćen kao jedan od prvih teoretičara modernizacije i geopolitike u nas, nalazimo ga među začetnicima pokreta secesije, jedan je od promicatelja općeg austrijskog građanskog zakonika u Bosni i Hercegovini, poticatelj istraživanja psihologije i socioantropologije na stručnoj razini te pripadnik vegetarijanskog pokreta. Najpoznatiji je ipak po publicističkom opusu iz Prvoga svjetskog rata, kad je pod pseudonomim L. v. Südländ, objavio utjecajnu studiju *Die südslawische Frage und der Weltkrieg* (Beč 1918.), u izdanju poznatog izdavača Manzl, s političkom tendencijom u kojoj je tijekom posljednje ratne godine, u odnosu na većinu ostalih suvremenika zagovarao održanje višenacionalne Habsburške Monarhije.³ Nakon Prvoga svjetskog rata, kada su svi oni koji su revno podržavali opstanak Podunavske Monarhije dospjeli na marginu javnoga života, Pilar je u mnogome umanjio intenzitet svoga djelovanja, premda nije ostao potpuno pasivan. Politički će se približiti Hrvatskoj seljačkoj stranci, premda bez nekih vidljivijih rezultata u javnome životu. Odvjetnički ured prebacio je u Zagreb, a isticao se i u radu Hrvatskog sociološkog društva.

U studiji *Die südslawische Frage und der Weltkrieg*, za razliku od pretežitog dijela tada angažiranih intelektualaca, bilo u domovini ili političkoj emigraciji (Jugoslavenski odbor), na specifičan je način spomenuo status Rijeke u sklopu rješavanja južnoslavenskog pitanja. O čemu je riječ? Iz uvodnih je poglavlja studije razvidno da je Pilar s gledišta ranosrednjovjekovne povijesti promatrao riječko područje u sklopu Bijeke Hrvatske, odnosno kao sastavni dio tadašnje hrvatske države. Ne obraćajući veću pozornost razvitku Rijeke tijekom susljednog razdoblja njoj se ponovo vraća u kontekstu hrvatskog položaja tijekom 19. i početkom 20. stoljeća. Mišljenja je bio da su solidan gospodarski uspon Hrvatske u tom razdoblju očitovali upravo Rijeka, Senj i Sisak kao glavna trgovačka središta s razvijenim obrtom i trgovinom. Njegova gledišta poklapaju se s kasnijim historiografskim rezultatima koji pokazuju važnost

1 Više o Ivi Pilaru vidjeti kod: Srećko Lipovčan, „Životopis Ive Pilara“, *Prinosi za proučavanje života i djela dra Ive Pilara*, sv. 1., Zagreb 2001., 269-272.

2 Iz životopisnih crtica ističem i podatke iz Pilarove mladosti iz kojih je vidljivo da je redovito ljetovao u Kraljevicu i pri tome često putovao u Rijeku. O tome je izvještavao oca u pismima koja su danas pohranjena u obiteljskom fondu Pilar, Hrvatski državni arhiv, kutija broj 2. O spomenutim imenima više kod: Iskra Iveljić, *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, Zagreb 2007. i Ljubo Boban, *Dr. Tomo Jančiković – HSS između zapadnih saveznika i jugoslavenskih komunista*, Zagreb 1996.

3 Puni naslov izvornika glasi *Die südslawische Frage und der Weltkrieg. Übersichtliche Darstellung des Gesamt-Problems*. U ovome se članku kao izvornik koristi hrvatski prijevod, koji se u cjelini pojavio po prvi put 1943. pod naslovom *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog stanja*. Za vrijeme monarhističke Jugoslavije prevedeni su na hrvatski jezik samo pojedini dijelovi izvornika, no državna cenzura prekinula je 1928. njihovo objavljivanje. Knjiga je ponovo pretiskana 1990. u Varaždinu.

razvitka trgovačkih slojeva u vremenu stvaranja moderne hrvatske nacije.⁴ Prekretnicu u sputavanju daljeg razvoja vidio je u uvodenju nagodbenog sustava u Monarhiji. Konkretno, u pretresanju subdualističkih hrvatsko-ugarskih odnosa bilježi slabost političkih predstavnika Hrvata kojima tada „nedostajase /.../ i stručne spremne u državnim, gospodarskim i finansijskim pitanjima. Zato je došlo, uzprkos nekim formalnim ustupcima sa strane Mađara, do nagodbe uglavnom po Hrvate nepovoljna sadržaja. /.../ Ukoliko Mađari ne uspješno postignuti željena cilja, nagodba se izpravljala kao u spornom pitanju Rieke, gdje je naliepljena krpica papira, tamna točka ove nagodbe.“⁵ Drugim riječima, za Pilara je nagodbeni članak 66. izazvao „najveće ogorčenje“ jer je hrvatskoj strani zapravo „oduzeo Rijeku, gdje odtada ‘privremeno’ vlada guverner u ime ugarskog ministarstva“.⁶

Unatoč svim slabostima koje su proizlazile iz spomenute nagodbe, Pilar je držao da postoje još veći izazovi hrvatskom položaju. Središte promišljanja njegova „južnoslavenskog pitanja“ pokušaj je sveobuhvatnog definiranja srpskog političko-nacionalnog pokreta, kojega Pilar opisuje sintagmom „svesrbske agitacije“. U sklopu te teme on koristi dio literature koji ukazuje na aspiracije zemljišnog širenja otvoreno poduprijeti držanjem srbijanske države na području odgojnog sustava. Tako on navodi dijelove službenih udžbenika, tiskanih u Beogradu, s početka 1890-ih u kojima područje „srbskih zemalja“ obuhvaća Istru, Rijeku, Istru, Dalmaciju i pretežiti dio jugoistoka Europe.⁷ Uz to, kao ključnu sastavnicu srpskog nacionalizma promatra ideje srpskog pravoslavlja.

Sljedeći dio posvećen Rijeci u Pilarovu „južnoslavenskom pitanju“ odnosi se na ocjenjivanje „novoga kursa“ i rezolucijskog pokreta. Ovdje je riječ o Rijeci kao mjestu-simbolu koje označava veliku prekretnicu u kretanju hrvatske politike. U odnosu na taj aspekt hrvatske povijesti, Pilar nije sklon negiranju značenja Riječke rezolucije od 3. listopada 1905., kao što je bio slučaj s braćom Antunom i Stjepanom Radićem te dijelom pravaša i pripadnika unionističke Narodne stranke, jer je držao da je ona bila „temelj političkog razvoja na jugu Monarhije“.⁸ Riječka rezolucija je, prema Pilarovu pogledu, „smanjila nepodnošljivi pritisak“ u čitavoj banskoj Hrvatskoj što je bilo vidljivo po smanjenju cenzure i slobodnijoj agitaciji tijekom saborskih izbora, isticala je izrazito liberalne tendencije i uspješno je provela opstrukciju prijedloga osnove o tzv. željezničkoj pragmatiki po kojoj su svi namještenici ugarskih državnih željeznica morali koristiti mađarski kao službeni jezik. Takvo motrište također je historiografija podržala, promatrajući odlazak bana Khuena iz Hrvatske kao poticaj demokratizaciji.

4 O tome više: Igor Karaman, *Privredni život banske Hrvatske od 1700. do 1850.*, Zagreb 1989., 49-94.

5 Južnoslavensko pitanje, 41. Takva gledišta sukladna su ocjenama starije i novije hrvatske historiografije.

6 *Južnoslavensko pitanje*, 239.

7 *Južnoslavensko pitanje*, 204. U tom pogledu donosi slične činjenice kao i povjesnik Charles Jelavich. U njegovoj monografiji *Južnoslavenski nacionalizmi. Jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914.* (Zagreb 1992.) navodi udžbenike zemljopisa za osnovne i srednje škole koje je pisao Vladimir Karić. Po njemu je Rijeka „srpski grad“ u kojemu ne postoje Hrvati. Vidi: C. Jelavich, nav. dj., str. 147.

8 *Južnoslavensko pitanje*, 348.

Međutim, njegova je ocjena da su to bili kratkoročni uspjesi koji su dugoročno zatam-
njeni time što je hrvatsko-mađarska suradnja na protuaustrijskoj matrici trajala vrlo
kratko zbog pogodbe između bečkog dvora i budimpeštanske vlade tako da je iznova
oštrica dualističkih nositelja moći bila okrenuta protiv hrvatske strane.⁹ Osim toga,
rezolucionaška je politika, prema Pilaru, u sasvim drugom pravcu, premjestila kormilo
hrvatske politike u ruke političara iz srpskog dijela Hrvatsko-srpske koalicije, prije
svoga Srpskoj samostalnoj stranci predvođenoj Svetozarom Pribićevićem.¹⁰ Može se
zaključiti da Pilar prihvaća savezništvo između Hrvata i Srba radi skidanja s dnevnog
reda njihove međusobne borbe kojom se slabila zajednička otpornost prema trećoj strani
i povoljnijeg rješavanja političkih pitanja u sklopu Austro-Ugarske.¹¹ Sljedeća koncep-
cija kojoj Pilar posvećuje pozornost odnosi se na analizu pisanja utjecajnog škotskog
publiciste Roberta Seton-Watsona koji je uoči Prvoga svjetskog rata, isto tako napisao
djelo o južnoslavenskom pitanju i u njemu istaknuo kao mogućnost rješavanja istoga
ideju trijalističkog preuređenja Monarhije.¹² Prema njemu bi se stvorila treća državna
jedinica, a sastojala bi se od „Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine, Rieke
i Istre“.¹³ No, prilagođavajući se tadašnjem odnosu snaga, Pilar je predlagao subdua-
lističku formulu koja bi s vremenom bila zamijenjena trijalizmom („pokriveni trijali-
zam“). U razdoblju uoči Prvoga svjetskog rata trijalizam je bio zamišljen kao jedan od
oblika prevladavanja dualističke krize.¹⁴ Primjerice, u Trstu je izlazila revija „Trijalizam“
(1912.), a njegovi zagovornici nastojali su pokazati da je i pokojni biskup Strossmayer
podržavao tu ideju. Međutim, Pilar je držao da je riječ o zakašnjeloj političkoj formuli
koja je imala previše protivnika, kako sa strane nositelje dualizma – Nijemce i Mađare
– tako i drugih naroda koji ne bi zadovoljili svoje potrebe. Stoga je realno procjenjivao
da trijalistička reforma neće biti provediva u tadašnjim okolnostima.

S izbijanjem Prvoga svjetskog rata autor Južnoslavenskog pitanja istaknuo je i ciljeve
talijanske vanjske politike koje u središte djelovanje ističe parolu „di mare nostro“.¹⁵
Navodeći govor zastupnika Foscarija u talijanskom Parlamentu ukazao je da Italija ne
želi samo proširenje na Triento i Trst, nego „također i Istru s Riekom i Dalmacijom do
Neretve zajedno s otocima“.¹⁶ Ovime je kritički aludirao na sadržaj Londonskog ugo-
vora (1915.) koji nije spominjao Rijeku kao moguću poslijeratnu tečevinu Talijana, ali

9 S takvom se ocjenom slaže i historiografija. Vidjeti prilog Frana Zwittera diskusiji u zborniku *Die Donaumonarchie und die südslawische Frage von 1848 bis 1918*, Beč 1978., 132-133

10 Ovdje možemo govoriti o određenoj podudarnosti s gledištima Frana Supila koje je zabilježio u svojoj knjizi kad piše o srpskom ekskluzivizmu. F. Supilo, *Politika u Hrvatskoj*, Zagreb 1953., str. 252.

11 *Južnoslavensko pitanje*, 352-353.

12 Stjepan Matković, „Ivo Pilar i Robert S.W. Seton-Watson (Dva pogleda na južnoslavensko pitanje)“, *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije*, br. 1, Zagreb 2006., 21-46

13 *Južnoslavensko pitanje*, 364.

14 Više o trijalizmu u hrvatskoj politici vidjeti kod Mirjane Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb 1973., a u kontekstu hrvatsko-slovenskih veza kod Andreja Rahtena, *Savezništva i diobe*, Zagreb 2008.

15 I u pogledu ovoga pitanja nema većih razmimoilaženja između Pilarovih ocjena i kasnijih gledišta hrvatske historiografije kad je riječ o talijanskom odnosu prema dijelovima istočnojadranske obale. Primjerice, usporedi djela Dragovana Šepića, Petra Strčića, Darka Dukovskog, Nevja Šetića i dr.

16 *Južnoslavensko pitanje*, 381.

je kasniji tijek zbivanja nakon Prvoga svjetskog rata pokazao da ju talijanska vanjska politika nije izostavila iz svojih ekspanzijskih planova.

Prema Pilaru, u poglavlju naslovljenom „Praktična provedba ujedinjenja“ trebalo je riječki „corpus separatum“, u određenoj mjeri, žrtvovati mađarskim interesima da bi se postignula ravnoteža moći i održala na životu Habsburška Monarhija. Točnije rečeno, Pilar je predlagao da se Rijeka preda u „podpuni državni posjed“ Ugarskoj, a k tome da joj se ustavom zajamče prava suodlučivanja u pristojbenim i upravnim pitanjima na željezničkoj pruzi Gyekenyes-Rijeka.¹⁷ Identični prijedlog iznio je Pilar i u „Promemoriji“ koju je predao caru i kralju Karlu I.(IV.) u kolovozu 1917. godine.¹⁸ Ovakvo gledište djeluje proturječno ako se uzme u obzir da je Pilar ponajprije svrstavan u redove onih političara koji su bili oslonjeni na pravašku tradiciju. Pravaštvo je prema svojem Programu iz 1894. godine bezuvjetno svrstavalo Rijeku u opseg hrvatske države. To je bila svakako i posljedica djelovanja riječkih pravaša na čelu s Erasmom Barčićem koji su u znatnoj mjeri utjecali na osvještavanje o hrvatskom identitetu Rijeke i Primorja. S druge strane, Pilarove prosudbe temeljile su se na ocjeni da je Prvi svjetski rat otvarao vrata novom poretku na jugoistoku Europe koji je mogao donijeti dva rješenja. Prvo je djelomično zadovoljavanje hrvatskih interesa stvaranjem „jedne južnoslavenske države“ u okviru Monarhije, a iz drugog, već navednog, upada u oči reduciranje teritorijalnog okvira u Istri i Rijeci. Za prvo rješenje glavni je preduvjet opstanka Habsburške Monarhije njezina unutarnja reforma, prema čemu su vladajuće silnice kao što su dinastija i dio austrijskih političara pokazivali simpatije, ali ne i odlučnost, dok su mađarski državnici i većina uglednijih političara odbacivali sve do sloma Monarhije bilo kakav oblik reforme kojim bi se krnjila ustavna prava Ugarske. Drugo rješenje Pilar je raščlambom brojnih djela i praćenjem vojne situacije vidio u preuzimanju vodećih uloga na istočnojadranskoj obali od strane Italije i Srbije. Prema njegovu mišljenju obje su zemlje otvoreno zagovarale iredentističku politiku na račun hrvatskog prostora. Stoga je primijenio načelo *pars pro toto*, kojim bi se politička i ratna rješenja isključivo tražila pod dinastijom Habsburgovaca, u spasu Monarhije i u dogovoru s Mađarima na način da im se „prepusti jedan dio obale“ pod uvjetom da se slože s ujedinjenjem banske Hrvatske, Dalmacije te Bosne i Hercegovine.¹⁹ Međutim, kasniji tijek ukazuje na odbacivanje ovakve vrste žrtvovanja. U rujnu 1918. predao je Pilar u Sarajevu ugarskom ministru predsjedniku Istvanu Tiszi Spomenicu u kojoj je iznio zahtjev za državnopravnim ujedinjenjem Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine te Istre.²⁰ Takvo stajalište može se protumačiti kao borba za pozicioniranje na austro-ugarskoj političkoj sceni u kojoj se ne dovodi u pitanje integracija hrvatskih zemalja.

Nakon stvaranja Kraljevstva SHS/Jugoslavije Pilar zatomičuje svoju političku dje-

¹⁷ *Južnoslavensko pitanje*, 399.

¹⁸ Ivanov [Milivoj Dežman], *Južnoslavensko pitanje*, Zagreb 1918., 96.

¹⁹ *Južnoslavensko pitanje*, 411.

²⁰ Zlatko Matijević, „Političko djelovanje dr. Ive Pilara i pokušaj rješavanja Južnoslavenskog pitanja u Austro-Ugarskoj“, *Prinosi za proučavanje života i djela dr. Ive Pilara*, Zagreb 2001., 158.

latnost. U maniri suvremenog polihistora, koji pokazuje zanimanje za različite teme, započeo se, između ostaloga, baviti proučavanjem staroslavenske i starohrvatske vjere. Svoje zanimanje tumačio je slabim poznavanjem staroslavenskom davninom i mitologijom. U sklopu tog pitanja, ponajviše osloncem na djelo češkog slavista i profesora za socijalnu i gospodarsku povijest Jana Peiskera te njegovim pozivom da se uključi na prijelazu iz 1920-ih u 1930-e u istraživanje dualističkih svetišta na području tadašnje Kraljevine Jugoslavije, Pilar se usredotočio na istraživanje pretkršćanskog svetišta Svetovidova u naporu da pridonese pokušajima rekonstrukcije stare religijske povijesti. Prvo je preveo Peiskerov članak „Koje su bili vjere stari Sloveni prije krštenja?“ u Starohrvatskoj prosvjeti (1928.), da bi pod njegovim utjecajem, koje je bilo izraženo u istraživanju terena na području Kraljevine po Peiskerovim uputama, tri godine kasnije napisao rad „O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju“ koji je izašao u Zborniku za narodni život i običaje.²¹ U tom radu Pilar se bavi imenima koja povezuje s bogom sunca, svjetlosti i dobra, ulazeći u raspravu s pitanjem radi li se o Svetovidu ili Sventovidu. Oslanjajući se na istraživačke rezultate Natka Nodila²², on tvrdi da su „naši djedovi štovali Svetovida, a ne Svetovita i t. d. To pak držim zato, što je crkva našla poganskom bogu starih Slovjena kršćanskoga supstituta sa sličnim imenom: Sanctus Vitus ili talijanski San Vito. Da se i staroslavjenski bog zvao Svetovit, a ne Svetovid, onda bi se zacijelo i taj kršćanski svetac u narodnom jeziku zvao sv. Vit ili sv. Vito. A ovako je stari oblik bio Vid, i on se po snazi tradicionalizma sačuvao i u kršćanskom obliku. Nijemci, koji su također od romanskih naroda primili tog sveca, zovu ga Sankt Veit, dakle je to sačuvano. Na otoku Braču čuo sam na svoje uši, kako narod goru, koja je u austrijskoj vojnoj karti označena imenom Monte 'San Vito' zove Vidova Gora, a ne Vitova Gora. I Mihovio Pavlinović, koji je svakako bio narodni čovjek i dobro poznao narodni govor, navodi samo Svjetovida (a ne Svjatovita), koga dva puta spominje u svojim Pučkim spisima.“²³ U sklopu istraživanja istaknuo je niz primjera različitih kategorija svetišta koja su se uklapala u Peiskerovu kategoriju tzv. „Djevinih skokova“ („Jungfernsprung“). Kao jedan od primjera poslužio mu je Lucinski Vir na Rječini između Gospodskim i Lukežovim selom, ponad Sušaka.²⁴

Pilar je zaključio da je najstarija religija u Slavena bila dualistička, a da se kršćanstvo na određeni način nadogradilo na poganstvo i to tako da se u borbi protiv staroslavenskog kulta Svetovida poslužilo kršćanskim svetim Vidom.²⁵ Takav put vodio

21 Oba članka pretiskana su u cjelosti u: *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije*, br. 3, Zagreb 2007., 63-151.

22 Upućuje se na Nodilovu studiju *Religija Srba i Hrvata na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnoga*.

23 Ivo Pilar, „O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju“, *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije*, Zagreb 2007., 117-118.

24 I. Pilar, O dualizmu, 110-112.

25 Suvremena hrvatska etnologija drži da Pilarove i Peiskerove teze „ne mogu izdržati ozbiljnu kritiku“, ali su poticajne za „otkrivanje novih metodičkih postupaka“. Vitomir Belaj, *Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskog svjetonazora*, Zagreb 2007.², 52-53. Neki od tadašnjih osvrtu o vjerovanjima starih Slavena i Hrvata (Luj Marun, Milan Šufflay, Josip Horvat, D. Kostić) sakupljeni su

ga je prema zaključku da je vjera starih Slavena i Hrvata dolazila od staroperzijskog vjerskog učitelja Zarathuštre (zoroastrovski dualizam), odnosno do tvrdnje o iranskom podrijetlu vjere starih Slavena. To je ujedno bio i Pilarov ključ za odgonetavanje složenog pitanja dualističke Crkve bosanske koje je i danas predmet različitih motrišta u historiografskom svijetu.²⁶

---

i objavljeni u: *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije*, br. 4, Zagreb 2007., 71-120.

26 Više o tome : Franjo Šanjek, *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima : (13. - 15. st.)*, Zagreb 2003. i zbornik radova *Fenomen 'Krstjani' u srednjovjekovnoj Bosni i Humu*, ur. F. Šanjek, Zagreb 2006.

ZUSAMMENFASSUNG

RIJEKA ALS THEMA IN IVO PILARS WERKEN

Dr. sc. Stjepan MATKOVIĆ

Pilar war ein prominenter Jurist und Politiker, ein Angehöriger der Elite der kroatischen Gesellschaft während der ersten drei Jahrzehnte des letzten Jahrhunderts. Am bekanntesten ist er durch sein publizistisches Werk aus der Zeit des Ersten Weltkrieges, als er unter dem Pseudonym L. v. Südländ die einflussreiche Studie Die südslawische Frage und der Weltkrieg (Wien 1918) veröffentlichte, in der er im Gegensatz zu den meisten seiner Zeitgenossen die politische Tendenz der Erhaltung der Vielvölker-Monarchie vertrat. In diesem Werk erwähnte er im Gegensatz zu den anderen engagierten Intellektuellen auf eine spezifische Weise die Lage Rijekas innerhalb der Lösung der südslawischen Frage. Pilars Meinung nach sollte der „corpus separatum“ der Stadt Rijeka, in bestimmtem Maße den ungarischen Interessen geopfert werden. Pilar schlug genauer gesagt vor, dass man Rijeka „vollkommen in den staatlichen Besitz“ Ungarns übergibt, und dass man ihm dazu in der Verfassung ein Mitentscheidungsrecht in den Fragen der Gebühren und der Verwaltung der Eisenbahnlinie Gyekenyes-Rijeka garantiert. Dieser Standpunkt erscheint widersprüchlich wenn man in Betracht nimmt, dass Pilar vorerst in die Reihen derjenigen Politiker eingeordnet wird, die sich auf die Tradition der Kroatischen Rechtspartei bezogen. Die Rechtspartei setzte Rijeka, ihrem Programm von 1894 nach, unumgänglich in den kroatischen Staat. Die Erklärung liegt in seiner Idee der teilweisen Befriedigung der kroatischen Interessen durch die Bildung „eines südslawischer Staates“ innerhalb der Monarchie wobei die Reduzierung des territorialen Rahmens Istriens und Rijekas ins Auge fällt. Pilar beschäftigte sich dazu mit der Erforschung der altslawischen und altkroatischen Religion. Innerhalb dieser Frage lehnte er sich am meisten an das Werk des tschechischen Slawisten und Professors für soziale und wirtschaftliche Geschichte, Jan Peisker an und dessen Einladung in den 1930-er Jahren zur Zusammenarbeit in der Erforschung der dualistischen Kultstätten auf dem Gebiete des Königreiches Jugoslawiens, wobei Pilar seine Forschung auf die altslawische Kultstätte Svetovidovo fokussierte.

RIASSUNTO

TEMI FIUMANI NELL'OPERA DI IVO PILAR

Dr. sc. Stjepan MATKOVIĆ

*Ivo Pilar è stato giurista e politico di forte rilievo, nonché degno appartenente all'élite croata dei primi tre decenni del secolo scorso. Maggiormente conosciuto per l'opera risalente al periodo della Prima guerra mondiale, quando sotto lo pseudonimo L. V. Südland pubblicò l'autorevole studio *Die südslawische Frage und der Weltkrieg* (Vienna 1918) nel quale, a differenza della maggioranza dei suoi contemporanei, caldeggiò il mantenimento dell'impero multinazionale asburgico. In questo lavoro, diversamente da altri intellettuali impegnati, si riferì in maniera inconsueta allo status di Fiume nell'ambito della Questione jugoslava. Secondo Pilar il "Corpus separatum" di Fiume, in una certa misura, sarebbe dovuto essere sacrificato agli interessi magiari. Nello specifico, Pilar suggerì che Fiume si rimettesse al "pieno controllo statale" ungherese, e con ciò si garantisse il diritto di compartecipazione alle scelte in materia tributaria e amministrativa lungo la linea ferroviaria Gyekenyes-Fiume. Questo punto di vista andava in contraddizione con le stesse posizioni di Pilar, che erano ben salde all'interno della corrente e tradizione pravaša del partito del diritto. Il pravaštvo, secondo il programma del 1894, sosteneva l'incondizionata appartenenza di Fiume all'ambito dello stato croato. La spiegazione si trova nella sua idea di assecondare in parte gli interessi croati con la creazione di "uno stato sud-slavo" nell'ambito della Monarchia, e in base a quanto affermato, risalta agli occhi la riduzione del perimetro territoriale di tale unità territoriale rispetto a Fiume e l'Istria. In più, Pilar si occupò a fondo della confessione antico-slava e antico-croata. Nell'ambito di tale questione, basandosi in particolare sull'opera del professore ceco di storia economica e sociale Jan Peisker, da cui fu anche invitato negli anni trenta a partecipare a una ricerca sui santuari dualistici nell'area del Regno di Jugoslavia, Pilar si concentrò sulla ricerca dei santuari antico slavi di Svetovit.*